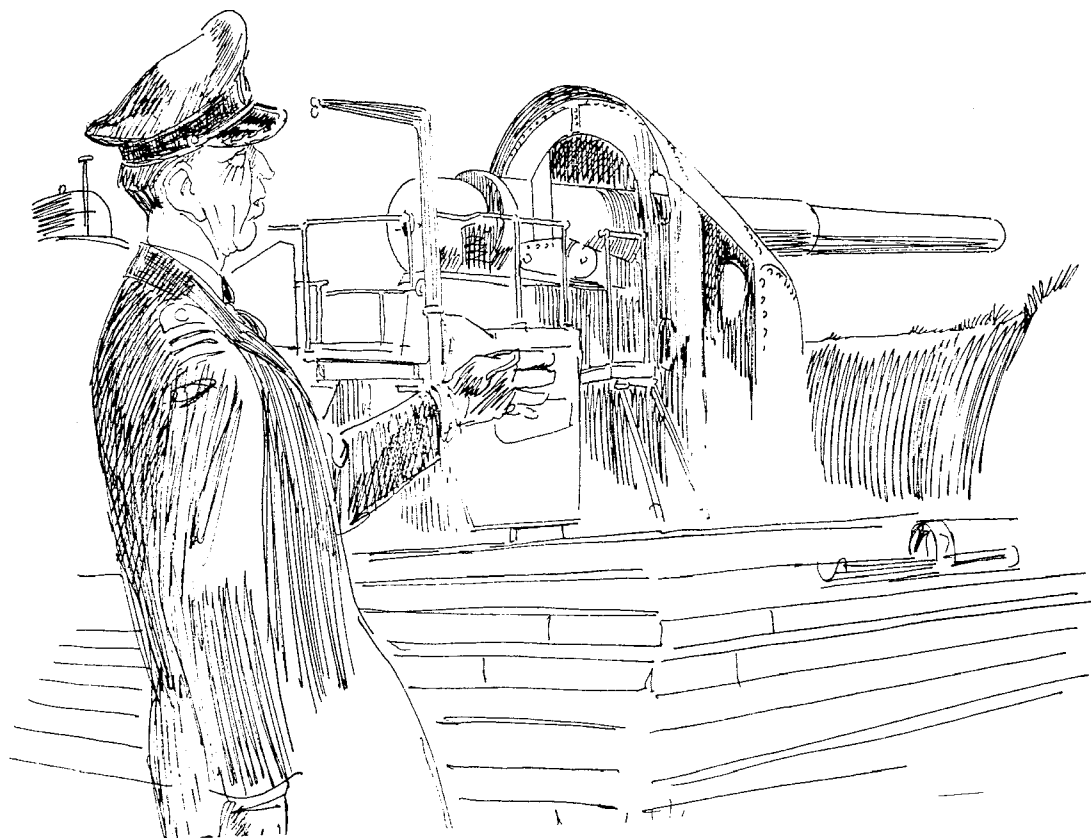

Två kanonskott hejdar Tysklands stolthet

Klockan 04.21
9 april 1940
avgörs Norges öde

Detta är historia. Historien om en krigshjälte, en fästning och två kanoner.

Fästningen var uppemot hundra år gammal och väckte hos experterna nästan samma skrattlystnad som Vaxholms fästning. Kanonerna var gamla och grå, fältgrå, och var i sanningens namn mera museipjäser än artilleri.

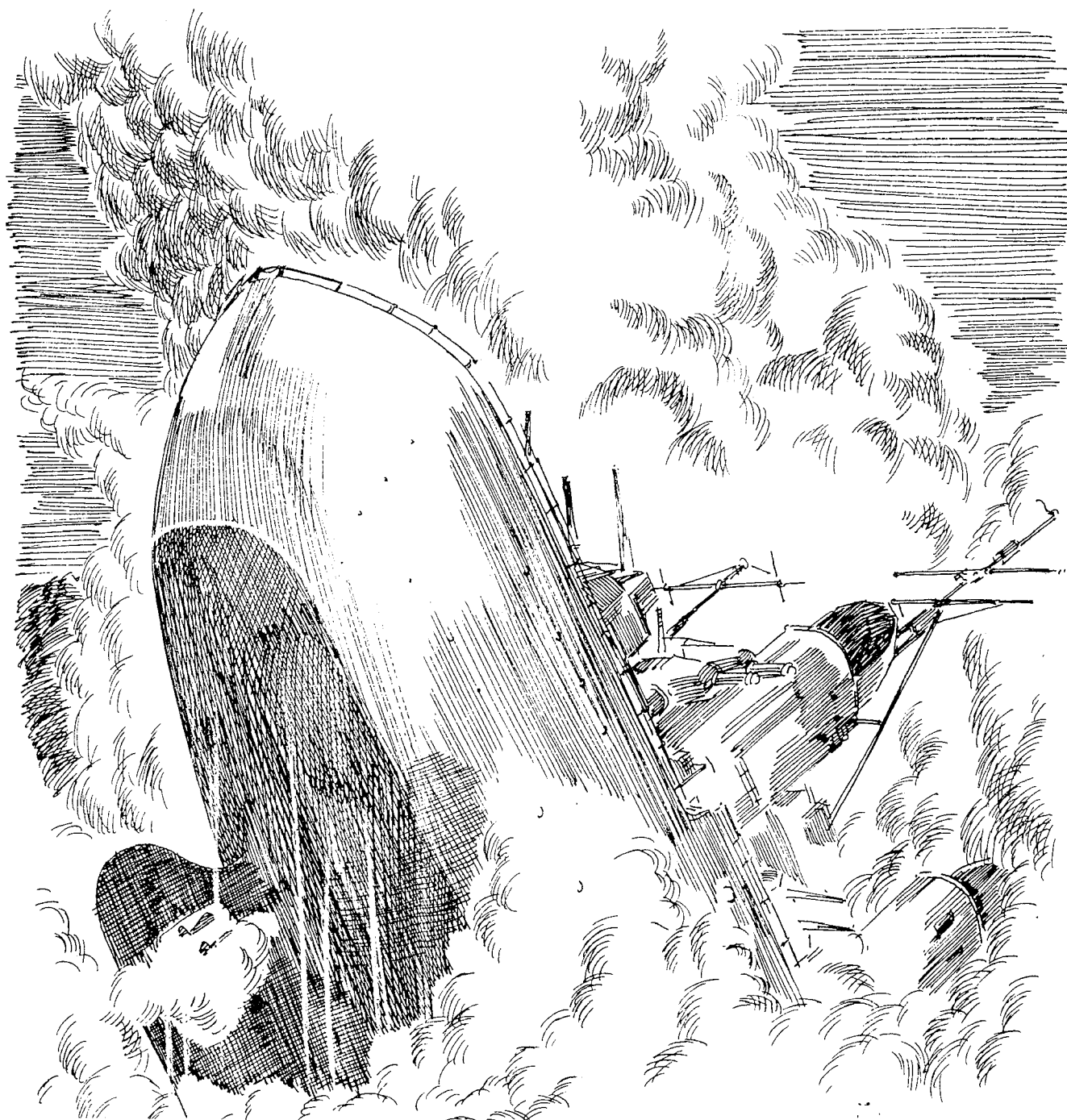

105159

”

Torpederna gick rätt in i skrovet, en av dem träffade i ett ammunitionsförråd och explosionen var så häftig att hela skeppet lyftes och folket på däck kastades upp i luften.

”

världskriget, moderna når gang i slutet av forra seklet.

Och hjalten var i pensionsaldern, nästan en föredetting. En gammal överste, en krutgubbe från Lofoten med kärv humor och ett ansikte som skuret av Döderhultaren.

Birger Eriksen hette han, hjalten som var kommandant på Oscarsborg. Fästningen hade det namnet eftersom Oskar I var konung av Norge när den byggdes. Också kanonerna hade namn. Den ena hette Moses för att han fiskades upp ur vattnet. Tvillingbrodern döptes till Aron; också den tredje gavs för konsekvensens skull ett bibliskt namn. Han fick heta Josua.

Det är, sägs det, Nordens mest fotograferade kanoner. Och det är inte att undra över, för de kom att avgöra Norges öde i gryningen den 9 april 1940. När klockans visare pekade på 04.21.

För att se de historiska kanonerna far Anders och jag, beväpnade med ritblock och bandspelare, till Dröbak som ligger tre mil från Oslo, på det ställe där fjorden snörs ihop till en smal tratt.

Dröbak är ett idylliskt och vänligt litet samhälle med många fina trähus, ett kafé med morgonfärska wienerbröd och en osannolik butik för fiskar och fåglar och käk för hundar och katter.

I ett hörn sitter en talträngd papegoja och bakom disken står en tjej med blont hår och röd tröja, Frida Carlsson. Och det är Frida som ringer Oscarsborg och talar

om för kommandanten att här har vi två gamla svenska journalister som vill komma ut och se på kanonerna, trots att de inte har tillstånd att besöka militärt område. Kommandanten ställer upp. Vi ska ta båten vid hamnen. Om en halvtimme. Så möter han vid fästningens brygga.

Där är Oscarsborg!

Under tiden kliver vi upp på höjderna bakom Dröbak. Det finns tydligen kanoner lite här och var i terrängen, fast de likt murklor i tallskog är svåra att upptäcka. Men vi går rakt på ett kanonbatteri som göms bakom en ridå av tallar och granar. Från batteriplatsen har vi en vidunderlig utsikt över Oslofjorden och dubbelön Kahlolmen, där Oscarsborg är inhuggen i klippan.

En halvtimme senare stiger vi i land på fästningsön och möts av kommandanten i mörkblå sjöofficersuniform. Kommandörkapten Magnar Thorvaldsen är en smärt, mörkhårig herre med markerad profil och energisk gång, och liksom sin historiske företrädare född uppe i Nordnorge.

– Ni önskade kikke på kanonerna, javel, säger han och för oss med raska steg upp till batteriplatsen, där de tre syskonen står; tre väldiga muskedunder, säger vårt militärsakkunniga öga. Enbart kanonröret väger 43,3 ton, och pansargranaten är en bamse på 345 kilo dödsvikt, enligt Anders.

– Dette er hovedbatteriet. 28 centimeters kanoner, tillverkade av Krupp, 1893 sköts de första provskotten, säger kommandanten och klappar en av dem ömt på lavetten.

– Han kalles for Moses for når han skulle lastas om i Oslo hendte det uheldt at kanonen faldt i vannet og røret gikk til bunns. Sen døptes den av folkevittigheten til Moses.

Överfall i natten

Det var kallt, vått och ruggigt på kvällen den 8 april, börjar kommandanten sin berättelse. Snön låg fortfarande kvar men natten blev becksvalt och dis och dimma gjorde att det var nästan omöjligt att urskilja några konturer.

Oslofjordens mynning bevakades av en liten vaktbåt som heter *Pol III*. Plötsligt såg utiken på bryggan siluetten av ett stort örlogsfartyg, en sakt framglidande skugga i gråljuset. Och bakom det följde andra. En hel armada närmade sig den norska kusten.

I 24 timmar hade den tyska krigsmaktens Angreppsstyrka nummer 5 varit på väg norrut. Genom Kielbukten och Stora bält ut i Kattegatt. Då flottiljen lämnade den danska kusten och skymtade Sverige i fjärran kom ubåtsalarm – men inga ubåtar lyckligtvis, för förvirringen ombord var stor och landkrabbarna sprang mest i vägen för sjöflokten.

I spetsen för invasionsflottan gick *Blücher*, Tysklands modernaste krigsfartyg. En koloss på 18 500 ton, som kunde göra över 32 knop. Befälhavande amiralen, Oskar Kummertz, insisterade på att flaggskeppet skulle gå först – hela vägen in till Oslo: "Oscarsborg kommer aldrig att öppna eld!" sade han med fast stämma. Fästningen var omöden, artilleriet urmodigt. Och norrmännen var oförberedda.

Det var stiltigt tänkt, men visade sig ett dygn senare vara ett katastrofalt misstag, som ledde till att hela operationen misslyckades. För ombord på *Blücher* fanns 163:e infanteridivisionen – 3 000 man, hela den styrka som skulle erövra Oslo.

Befälhavare var en general som senare, när hans division skulle transiteras från Norge till Finland, åstadkom mycket stähej i Sverige. Generalmajor Erwin Engelbrecht, en 49-årig herre som såg ut som ett biträde i en charkuteribod, med ett runt, fryntligt ansikte och en liten mustasch under potatisnäsan.

Erövringen av Oslo hade planerats i minsta detalj – ombord fanns pressfotografier som skulle ta propagandabilder, radiojournalister som skulle överta sändningarna på den norska Kringkastingen – i o m en mässingsorkester, som skulle marschera upp för Karl Johans gate mot slottet, spelande en hyllningsmarsch till kung Hakons ära.

David mot Goliat

Samtidigt fanns det specialstyrkor som skulle ta kungen, kronprinsen och regering-

en till fånga. När *Blücher* skänktes, torpederade hela den plan som skulle kväva norrmännens motstånd i lindan.

Bakom *Blücher* följde en annan tung kryssare, *Lützow*, sen kom den lätta kryssaren *Emden* och artillerifartyget *Brummer*. Och runt om tungvikterna svärnade lätta torpedbåtar och motortorpedbåtar.

En av dem hette *Albatross*. Det var hon som fick order att ta hand om vaktbåten *Pol III*. Till sin förvåning fick tyskarna höra hur den norske kaptenen anropade dem och uppmanade dem att ge sig. Det var David som utmanar Goliat utan att ens ha en sten i slunga.

Albatross öppnade eld med automatvapen och kaptenen på den norska vaktbåten sårades och dog. Leif Welding Olsen var den förste norrmann som stupade i kriget. Sen styrde *Albatross* rakt på *Pol III* och rammade henne, men innan hon sjönk, hann radiotelegrafisten meddela kustbevakningen: "Fienden er her!"

Varningen nådde fram. Några minuter senare – exakt klockan 24.00 – gick det första flyglarmet i Oslo. Utrikesminister Halvdan Koth var ute och spaserade efter en lång utrikesdebatt i stortinget, när larmet gick och stan plötsligt mörklades. Och Trygve Lie, som efter kriget skulle bli FN:s förste generalsekreterare, stängde just sängkammarfönstret. Hans fru sade: "När er altså tyskerne allerede på veien."

Några minuter senare ringde UD. "Kom genast hit. Tyska fartyg är på väg in i Oslofjorden."

Också på Oscarsborg kom det första larmet vid midnatt och kommandanten gav sin första order: "Alle festningens ledd klar till kamp!"

Några minuter senare ringde han polismästaren i Dröbak och gav honom order att evakuera civilbefolkningen. Det var farligt att stanna kvar i stan, eftersom det drog ihop sig till artilleriduell ut på fjorden.

Att kikke på kriget

De flesta stadsborna steg upp och vandrade med familjerna ut för att finna natthärbärg "oppe på bondelandet" som man säger här. Men sen återvände många och ställde sig nere vid strandkanten för att titta på kriget.

Det stod fullt av folk längs fjorden och väntade. Vad krig innebär hade norska folket inte en aning om den gången, säger kommandörkapten Thorvaldsen.

Klockan 04.00 fick överste Eriksen besked från ett bevakningsfartyg, som låg utanför Dröbak, om att främmande krigs-

fartyg var på väg in mot Oslo. Enligt rapporten hade besättningen på de främmande fartygen talat tyska.

Men det ställde översten sig skeptisk till. Det var snarare engelsmännen som var i farten.

Men detta var just då ett akademiskt spösmål. Oscarsborgs uppgift var att hävda Norges neutralitet och avvisa alla inkräktare, oavsett nationalitet.

Översten gav order om att alla stridsställningar skulle besättas, vilket var lättare sagt än gjort. Tre tunga pjäser ingick i Oscarsborgs huvudbatteri och var och en av dem krävde insatser av sammanlagt 23 män. Men en stor del av besättningen hade just blivit hemförlövad, därför måste man just kränka sig till att använda två pjäser, Moses och Aron. Det lyckades genom att han delade upp artilleristerna på båda kanonerna och fyllde ut luckorna med skrivbiträden och malajer.

"Den natten har fulgt meg hele livet", bekände många år senare en ung fänrik som blivit en gammal man. Dittills hade krigsmakten för honom varit ett tryggt och ganska fredligt jobb, nu var det plötsligt allvar.

"Å lade kanonerna med stridsammunition, å rikta in kanon mot en fiende – det går ikke å beskrive det", sade han.

"Här stod han"

Självt gick överste Eriksen ut på backen och klev upp på ett av kanonvärnen. "Her sto han. Exakt her!", säger kommandörkapten.

Det var *Blücher*, som i sex knops fart försökte passera trygg i tron på sitt hypermoderna fartygsartilleri. Ombord började amiral Kummertz tro att operationen skul-

le lyckas, att kamelen ohindrad skulle passera nålsögat.

2 000 meter

"Avstanden er 2 000 meter", kom just då första meddelandet från den fänrik på ten Thorvaldsen och klättrar själv upp på skyddsvärnet.

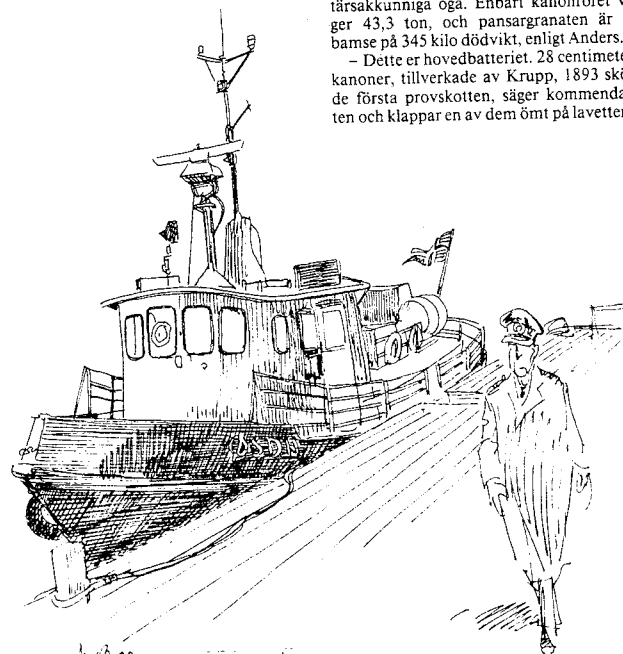
Varför ställde han sig här uppe? Jo, (som han skrev i sin rapport efteråt) för att alla skulle kunna se kommandanten och veta att allt var kommandantens ansvar och hans allenast. Han stod där som en staty, och uppifrån kullen gav han order: "När det smeller herifrå er det det samme som ordern Eld! Då gjelder det bara att skjute alt vad man kan."

I sin mörkblå uniform står kommandörkapten Magnar Thorvaldsen på den plats där hans berömda företrädare ställde sig för femtio år sen. Och hans engagemang är så intensivt och hans berättarkonst så levande att det för oss båda, åhörare från en annan värld, ett annat land och en annan tid, känns som om vi själva var med den iskalla vinternatten, då klockan var 04.15.

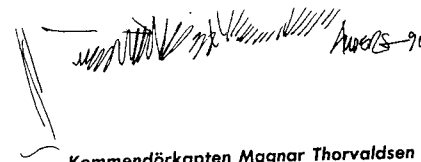
Just i den minuten överlämnade den tyske ministern Hitlers ultimatum till den norska regeringen inne i Oslo. Och ute på Oscarsborg kom ny rapport från bevakningsfartyget vid Dröbak: Det är fem stora fartyg som passerar här utanför.

Minuten därefter såg överste Eriksen själv skuggan av ett stort örlogsfartyg dyka upp utanför färjeläget. När han upptäckte henne verkade det som om hon fyllde hela fjorden.

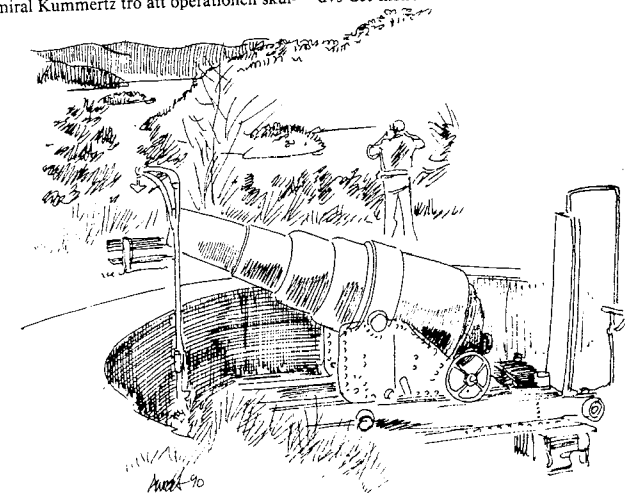
Oscarsborg, som hade hand om ortografen, dvs det instrument som mäter distanser.

Båten till Oscarsborg.

Kommandörkapten Magnar Thorvaldsen vid batteriplatsen med kanonen Moses.

Dröbak med utsikt mot Oscarsborg.

Text: Gustaf von Platen
Teckningar: Anders Andersø
Research: Hjalmar Pripp

"Avstanden er for lang", sade översten. *Blücher* fortsatte sakta framåt. Nu var hon på 1 800 meter.

I det ögonblicket hände det som inte får hända: Batterierna, som levererade ström till ortografen, orkade inte mer. Färriken storrade så att det värkte i ögonen men kunde inte avläsa distansen.

Och från pjäserna kom oroande telefonbesked. Riktarna kunde inte få in det fientliga fartyget i sina kikarsikten. En erfaren löjtnant gav order om att gå över till reservsiktet.

Sekunderna därefter kom beskedet:

"Målet kan ses fra kanon Ett."

Och omedelbart därefter:

"Målet kan ses fra kanon Två."

Upp på kullen stod överste Eriksen orörlig. Han var – säger hans efterträdare – den ensamaste mannen i världen. Ansaret var hans, endast hans. Till en av officerarna sade han: "Enten blir det krigsrett eller krigskors."

Han visste att kanonerna bara skulle kunna skjuta ett enda skott, det tog flera minuter att ladda om dem. De måste riktas manuellt både i sidled och höjddet och pjäserna måste vevas fram för hand efter varje skott.

Han visste att avståndsmätningen inte fungerade, men han visste också att han kunde distansen till varje brygga i Dröbak och varenda klippa längs inloppet. Därför darrade han inte på rösten när han på fri hand bedömde skjutvinkeln:

"Avstanden 1 400 meter."

Så vände han sig till batterichefen och sade: "No kan di fyre!"

Det första skottet avfyrades 04.21. Det andra kom så snabbt därpå att man inte hörde ekot av det första.

Från strikt artillerimässig synpunkt var båda skotten bommar, säger kommandörkapten Thorvaldsen. Enligt skolboken ska ett skott träffa i skrovet, ungefär i vattenlinjen, men båda skotten gick på tok för högt: "Dette må være verdens mest vellykte bomskott."

Det första skottet träffade *Blücher* i kommandotornet och klippte som en vasst skärande operationskniv av alla ledningar som gick därifrån i en kulvert till det övriga fartyget – styrning, elledning, alla kommunikationer.

Brinnande inferno

Den andra granaten exploderade på flygdäck, där två plan stod med fyllda bränsletankar. Just där förvarades inte bara bombarna utan också infanteriets ammunition, som placerats på däck för att man snabbt skulle kunna lasta av den i Oslo. Det första skottet gjorde *Blücher* manöveroduglig och försvarslös, det andra förvandlade henne till ett brinnande inferno.

I samma stund träffades hon av de första skotten från de 15 centimeters snabbskanoner som stod dolda på andra sidan fjorden. Inalles exploderade 20 granater och de träffade över hela fartygets längd, från för till akter. På många ställen revs däck upp, på andra ställen började det brinna, fartyget sveptes i stickande rök från exploderande rökgranater, ljuset slocknade, allt blev beckmörkt och lämpumparna slutade fungera. Och överallt sågs döda och lemlästade människor och hördes rop på hjälp.

En del började sjunga nationalsången "*Deutschland, Deutschland über alles*". Först då blev överste Eriksen säker på sin sak. Fartygen var tyska.

Blücher till botten

Sakta fortsatte hon framåt, brinnande, sjunkande, manöveroduglig – och hamnade därigenom ur askan i elden. Oscarsborg var nämligen utrustad med väl kamouflerade torpedbatterier, som låg ett stycke längre inne i fjorden. Och när *Blücher* kom i rätt vinkel, gav det första batteriet eld.

"På det avståndet går det inte att bomba", säger kommandörkapten Thorvaldsen.

Torpederna gick rätt in i skrovet, en av dem träffade i ett ammunitionsförråd och explosionen var så häftig att hela skeppet lyftes och folket på däck kastades upp i luften. Befälet gav order om att fartygets

torpeder skulle skjutas av för att inte explodera ombord, spårlysraketerna ritade färggranna streck över natthimlen.

Sen började hon ta in vatten och långsamt sjönk hon, medan de som kunde hoppade i det iskalla vattnet och den brinnande oljan.

Situationen förvärrades av att det inte fanns vare sig livbåtar eller räddningsvästar till armésoldaterna. Inga räddningsövningar hade verkställts. Och de som själva räddat sig upp på land var alltför medtagna och frusna för att kunna hjälpa sina kamrater. Omkring 1 000 tyskar dödades eller drunknade.

Allt djupare sjönk hon, allt svårare slagsida fick hon. På bryggan stod amiralen och generalen, men de hade slutat ge order som ändå inte nådde fram. Till slut fann infanteristen Engelbrecht situationen besvärande. Han ställde sig i givakt, gjorde honnör för amiral Kummertz och skrek: "*Herr Admiral, ich melde mich ab!*"

Sen vände han sig till sina stabsofficerare med orden: "Blücher är ingen plats för oss längre. Jag simmar i land. Följ mig!"

Därefter rullade general Erwin Engelbrecht samman sin officerskappa till en kory och rutschade på den längs fartygssidan ned i Oslofjorden. Minuten därefter lämnade också amiralen sitt sjunkande fartyg.

Klockan 06.22 reste *Blücher* sig med akterskeppet mot skyn och några sekunder senare var hon försvunnen. Också artilleri-

fartyget *Brummer* sänktes och kryssaren *Lützow* fick svåra skador. Invasionsflottan flydde ut från fjorden mot kusten.

Enig ... Enig ... Enig ...

Segern fick en avgörande betydelse. Inne i Oslo hade regeringen samlats till en nattlig konselj. Från första stund rådde enighet i regeringskretsen. Hitlers villkor måste avvisas. Ett efter ett yttrade sig statsråden.

Några gjorde korta inlägg, andra sade bara ett enda ord: "Enig."

Norge skulle försvaras.

Genom slaget vid Dröbak fick den norska statsledningen tid att organisera motståndet och lämna Oslo, innan tyskarna kom. Klockan 07.30 på morgonen avgick ett extratåg från Östbanestationen med kungen, kronprinsen, regeringen och de flesta stortingsledamöterna. Dessutom körde en lastbilskolonn med utrikesdepartementets hemliga arkiv och hela den norska guldreserven från Oslo norrut.

Ute på Oscarsborg gick natt över i dag. Vid åttatiden på morgonen satte tyskarna in det första flyganfallet. Attackerna fortsatte i tolv timmar – fram till kvällen fick fästningsbesättningen ta sin tillflykt till de bergsakra rummen. Hela ön skakades av explosionerna, många byggnader förstördes, men flaggstodet stod kvar och de tre bibliska kanonerna var oskadda.

På kvällen inleddes kapitulationsför-

handlingar med tyskarna; Oslo hade redan intagits, regeringen befann sig i Hamar, militärt hade Oscarsborg inte längre något värde.

När den tyska förhandlingsdelegationen steg i land på ön, var dess första fråga: Var har ni de döda och sårade?

Kommandanten svarade: "Jeg har inga dode og sårade."

"Men det är omöjligt efter ett sådant bombardemang", vidhöll tyskarna.

"Det eneste lik vi har er dette", sade kommandanten kärt och pekade på en död fiskmås.

När förhandlingarna var slut och kapitulationen ett faktum, krävde tyskarna att överste Eriksen skulle föra den norska flaggan. Hitlers hakkorsflagga skulle hissas på Oscarsborg.

"Det gör jag slet ikke!" svarade kommandanten.

"Men vi har övertagit fästningen."

"Men kommandanten er kvar. Och så länge jeg er her ska den norske flaggen være hissad!"

Till slut gav tyskarna med sig. De bestämde att en extra flaggstång skulle resas, och så länge kommandanten var kvar fladdrade de båda flaggorna, den tyska och den norska, bredvid varandra.

Och när överste Eriksen lämnade Oscarsborg tog han flaggan med sig och lade den i ett bankfack i Dröbak. När normännen kom tillbaka efter kriget, kunde de hissa flaggan från den 9 april 1940.

Anders 90

Överste Eriksen bodde kvar i Dröbak och när han dog begravdes han där. Men efter kriget flyttades stoftet av en man som räknas som en av nationens hjältar till Ærekyrkogården i Oslo.

På Karl Johans gate i huvudstaden står en modernistisk staty av kung Hakon. Lång och mager ser han mest ut som en trana som sträcker halsen mot skyn.

Nog vore det, tycker Tecknar-Anders och jag, en värdig idé att här i Oscarsborg, på den gräsklädda kulle där han stod natten den 9 april, hugga en staty – i granit – av överste Birger Eriksen, en envis norrbagge och en tapper soldat med ett ansikte som vore det skuret av Döderhultaren. □

Svärtan nr 13 LÖSNING

B	A	S	R	E	L	I	E	F
A	K	T	E	R				T
S	T	A	V		S	M	A	K
T	K		P	L				A
U	K	A	S		A	T	E	R
B	A	R	O	N		E		A
A	M	E	N		S	T	U	V
E			S	K	A	T	A	
A	L	T	V		I	O	L	I